

Kézművesség, mint az életvitel és gyakorlat megújuló módszertani kiegészítése

Géczi-Laskai Judit

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Tanító- és Óvóképző Kar, Budapest

laskai.judit@chello.hu

A (technika), életvitel és gyakorlat tantárgy hagyományai több évszázadosak. A fellelhető szakirodalma javarészt elavult, a mai tanító- és óvóképzés igényeit nem elégíti ki. A téma oktatásához, a korábbi forrásmunkák összegzésére, ill. megújuló módszertani kiegészítésére vállalkoztam 2015-ben, a hiánypótló Kézművesség c. jegyzettel, amely reményeim szerint, az 1-6. évfolyamok vizuális- és technika óráinak tanításához alkalmazhatók.

A jegyzet bázisát a vizuális nevelés tárgy- és környezetkultúra elméleti és gyakorlati relációi szolgáltatták, amely a (technika)/életvitel/gyakorlat tárgyi kultúra, technológiák, termelés tartalmakkal egészült ki. A két terület párhuzamosságai a 2012-es Nemzeti alaptanterv (a továbbiakban: Nat) közműveltségi tartalmainak összehasonlításával egyértelműsíthetők. Tanulmányom leginkább erre az elméleti koncepcióra fókuszál, a jegyzet vázlatos ismertetője után.

A módszertani segédanyag első része általános tantárgypedagógiai ismereteket tartalmaz. A társtudományok támogatása, a szakmetodikai alapvetések, a módszertani szemelvények, a tanóraszervezés egyértelmű kérdései mind azt célozzák meg, hogy egy jól követhető, tevékenységcentrikus lehetőséget kínáljunk legfőképpen a magyar néphagyomány és tárgykultúrája segítségével (akár a technikai/tárgyi kultúra, vagy a vizuális kommunikáció/tárgykultúra a domináns).

A második egység - a mai iskolai lehetőségeket és körülményeket fokozottan figyelembe véve - a gyakorlati tevékenységekre, a befogadó és megismerő (elemző) szerepekre és az alkotási technikákra fókuszál. Ez utóbbi szerves része az a valóságban, a hallgatók által is kipróbált fizikai anyag-, eszköz- és technikai tárgyközeg, amely magát a képekkel prezentált, kézműves produktumokat létrehozta.

A kiadvány hosszabb távon a műveltségterület valamennyi szegmensét érinteni kívánja, az alábbi komplex szempontsor alapján;

- a technikatánítás története
- problémacentrikus gondolkodásmód az elvont/általánosított megfogalmazások
- tudományosság elve (művelet, tárgykészítés, értékteremtés)
- az elmélet/gyakorlat egysége és harmóniája
- terv- és rendszerszemlélet
- egyéni bánásmód és közösségi elv
- kooperativitás a műveltségterületekkel
- környezettudatos szemlélet
- aktív manualitás- és cselekvés centrikusság (anyagalakítás/megmunkálás, mérés, tervezés/rajzolás, anyagvizsgálat, stb.)
- közvetlen- és életszerű tapasztalatszerzés

Összességében a jegyzet készítésének fő motivációja az volt, hogy; a tanulási folyamatban a tevékenykedtetés nem vihető át a kétékezi munka és az érzékszervek

által szerzett tapasztalatok kihagyásával csupán a gondolati síkra, mert a virtuális világ élményei nem elegendők!

Az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Tanító- és Óvóképző Karán a Vizuális nevelés tanszék tevékenységi körébe két látszólag önálló témakör tartozik; a rajz/vizuális nevelés ill. a technika és életvitel, mint alapismeretek és módszertanuk oktatása.

A kar tanító szakosait érintő Életvitel, gyakorlat és technika tantárgy tanítása általánosan azonos tantervi tartalmakkal és képzési struktúrával jellemezhető. Az 1990-es évek elején megszűnt a Technika tanszék szuverenitása, ami a Közművelődési-, Társadalomtudományi-, ill. Matematikai tanszékekkel zajlott egy évtizednyi ideiglenes társulásokot követően a Vizuális nevelés tanszék gondozásába került.

Az azóta eltelt több, mint húsz évnyi közös kötelék alatt fokozatosan kirajzolódott, mára pedig erőteljesen realizálódott, hogy a tantárgy szerkezete- és tartalma, valamint tanításának módszertani kritériumai és reális körülményei egyaránt megérették az újragondolásra.

A bevezetőben jelzett - és később leírt - vizuális teória alkalmazására több releváns indok érvelését lehet felhozni. Markáns indikátor, a több éve (országosan is) fennálló technika szakos oktatói hiány, amely konstruktív szakmai felelősségvállalásra és egyben nóvumokra is készítette az érintetteket. A tevékeny, problémamegoldásra, a cselekvő hozzáállásra, a manuális tevékenységeket favorizáló kreatív szemlélet esetünkben leginkább a vizuális nevelőtanárok illetékessége lett...

A technika, a történetiségében és a hatályos jogszabályokban is az alábbi céltételeket határozza meg; az alkotómunka folyamata, az alkotás öröme, a gyakorlati tudás, a megbecsült munka, különféle műveletek és szakszerű eszközhasználatuk, manuális készségek fejlesztése, tárgykultúra feltárása, a tárgyi, épített környezet megismerése, problémakezelés és kreativitás.

Számunkra egyértelművé vált, hogy a tárgykultúra-tárgykészítés komplexebb megközelítése a fent jelzett tartalmaknak egészében véve eleget tudna tenni.

Mivel a vizuális kommunikáció és -nevelés egyedi tudományos és gyakorlati tematikája ma is a vizuális tanszék tevékenységkörének meghatározó szilárd bázisa, a konstruktív megoldás kereséséhez a kiindulási alapot az elmélet tárgy- és környezetkultúra szegmense, annak elméleti és gyakorlati vonatkozásai és a rajz/vizuális nevelésben (kézműves tevékenységekben és technikákban) jártasabb kompetens oktatói szándék és tapasztalat szolgáltatják.

A kézművesség tematika elméleti relevanciája

A technika, gyakorlat és életvitel új tematikája két tudományos megközelítésre alapoz. Az egyik, a néprajztudomány. A jegyzet a terület válogatott szakterminusait definiálja, a tárgyi kultúrát és a népi tárgykultúrát, majd a néphagyomány tárgyi világát mutatja be. Részletesen jellemzi az irányított szocializáció folyamatát a tárgykultúra szemszögéből, és érvel a kézművesség személyiséget fejlesztő felbecsülhetetlen előnyeiről.

Egykor a hagyomány ismeretanyaga a szükségletek teljes kielégítésére kiterjedt azáltal, hogy magában foglalta a természettel szimbiózisban lévő életmód elméleti és gyakorlati ismereteit és ősi tapasztalatanyagát. A belenevelődés azt jelentette, hogy aki megismerte és folytatni tudta az elődök munkáját, annak a megélhetése

biztosítva volt. Ma a kézműves tárgyalkotás nem alapozhat kizárólagosan az eredeti népművészet formakincsére, motívumaira és technikáira. A régi életforma és a környezet lényegében megváltozott, a tárgyak és motívumaik más jelentéssel bírnak, más a rendeltetésük, vagy akár „hasznavehetetlenné” váltak. A hajdani mindennapos használati tárgyak javarészt esztétikai funkciójú lakásdíszek, vagy múzeumi kiállítási darabok. De kétségtelen az is, hogy napjainkban a néphagyományokat fel/megidéző programok-, a kézműves technikával létrehozott termékek és azok vonatkozásai (történeti, népművészeti, egyedi, autonóm, szimbolikus, identitást kifejező, esztétikai, természetes anyagfelhasználás stb. okokra visszavezethetően), hol erősebbek, hol gyengébbek, de folyamatos a téma iránti érdeklődés. Annak a sajátos metamorfózisnak vagyunk tehát tanúi – és immár tanítói is - hogy a jelenkor – mégoly korlátozott érvényű – kereslete és kínálata, a múlt századok tradicionális műveltségének, a népi kultúrának jelenségeit és tárgyait sajátos módon és fokozatosan kiemeli tömegkultúra státuszából. Ebben segíthet a technika tantárgy megreformált oktatása.

A másik elméleti alapot, az a vizuális-esztétikai-művészeti nevelésről megfogalmazott, hangsúlyos alaptétel szolgáltatja, amely kimondja; a képzőművészeti tárgykultúrát gyakran megelőzi a tárgyi környezet formálására, mint szocializáló feladat!

A tantárgy technikával történő hasonulására (tárgyi kultúra, technológiák, termelés), a vizuális kultúra területei, a gyakorlati tevékenységei, a befogadó és megismerő (elemző) szerepek és az alkotási technikák fókuszában kerül sor. Ez utóbbi szerves része az a fizikai anyag-, eszköz és technikai tárgyközeg, amely magát a produktumot létrehozza. Az 1990-es évek elején *Bálványos Huba* (1938-2011) - Munkácsy díjas grafikusművész, az ELTE-TÓK Vizuális nevelés tanszék néhai vezetője volt - a vizuális nevelés iskoláztatásában - korábbi forrásmunkákban addig nem összegzett-, szemléletváltó pedagógiai és terminológiai rendszert alkotott (Bálványos & Sánta, 1997).

1. ábra. vizuális nevelés pedagógiai és terminológiai rendszere

(Bálványos & Sánta, 1997.)

Ma is releváns alapgondolata volt, hogy; az ember által létrehozott „látványok” – esetünkben tárgyak - minden helyzetben közölnek valamit, akkor is, ha a közlés nem közvetlen célja maga a kommunikáció. A vizuális nyelv, maga a vizuális kultúra szellemi közege, amely az alkotások, közlések elkészültéhez, megértéséhez járul

hozzá. Segítségével ismerik meg a gyerekek a tárgy- és jelentésvilág különféle információit.

A vizuális kultúra hármásában elsősorban a tárgy és környezetkultúra (mint indirekt közlés) tartalmazza praktikus célú vizuális közléseket; a tárgyalgó művészeteket, a tárgyak és a környezet díszítését, az építészetet és a design. Ezt gyakran kiegészítik az olyan feladatok, ahol a gyakorlati cél betöltése az objektív, hiteles, és érthető ábra, séma, embléma, térkép, tervrajz, magyarázó rajz készítése is, mint direkt közlés.

Az eltelt 20 évnvi tendencia azt mutatja, hogy a tantárgy törvényi célkitűzéseiben látszólag arra fókuszált, hogy, az ismeret-, munkadarab-, műveletközpontúságtól inkább az önálló, alkalmazásképes tudás felé orientálódjon. Azonban a személyes pedagógiai gyakorlat olyan fogyatékoságokat jelez (pl. az utánzás, mint manuális- és érzékszervi élményteli tapasztalás hiányában a gyermek nehezebben jut el a magasabb rendű gondolkodási műveletekig), amelyek cáfolják e fenti célok megvalósulását.

Egy másik „faktor”, maga a pedagógus, aki (a szakfelügyelet és a szaktanácsadás esetlegessége és bizonytalansága-, az anyag- és eszközellátottság- és az infrastrukturális hiányok miatt) egyre inkább magára maradt a tantárgy problémáival és leginkább az elkötelezettségén és idején múlott az előkészületek felvállalása (anyagbeszerzés, előkészítő munkálatok, eszközök karbantartása, kiegészítése és felszerelése). Igaz, az anyag- és eszközhiányt látszólag „pótolták” a munkafüzetek helyére lépő tankönyvek, és az elvi feladatok, de így a gyakorlati tárgy egyre inkább elméletivé vált...

Az alaptanterv Vizuális nevelési, ill. az Technika, gyakorlat és életvitel cél- és feladatrendszerében a tárgy- és környezetkultúra, és a 2012-ben deklarált nemzeti vonatkozású részek egyaránt megjelennek. A konkrét párhuzamosságok feltárására, az ún. közműveltségi tartalmak összehasonlításával teszünk kísérletet. Ezek az újítás szándékával jelentek meg a nevelési-oktatási rendszer küldetésének, értékközvetítő feladatának újrafogalmazásaként.

A technika tantárgyszerkezeti-, tartalmi- és módszertani megújításához alapvető, hogy a tárgy- és környezetkultúra és a technika tárgyi kultúra, technológiák, termelés párhuzamosságaira is rávilágítsunk. A táblázatból jól látszik, hogy a két tantárgy tevékenységeinek szoros kapcsolata.

2. ábra. A Vizuális nevelés és a Technika, életvitel és gyakorlat közös közműveltségi tartalmai

évf.	Vizuális nevelés/Tárgy- és környezetkultúra	Technika/Tárgyi kultúra, technológiák, termelés
1-4.	<ul style="list-style-type: none"> - környezetalakítás - tárgykészítés - építmény makett - a közvetlen környezet terei, épületei, tárgyai; megfigyelés, leírás, elemzés (funkció, anyag, forma) - a környezettudatosság lehetőségei - a múzeumok szerepe (közvetlen tapasztalatok) - a népi- tárgykultúra és építészet jell. példái; ismeret, elemzés - nemzeti szimbólumok felismerése 	<ul style="list-style-type: none"> - a munka közbeni célszerű rend, tisztaság, takarékoság - a tárgyak, anyagok, eszközök, technológiák megfigyelések, megtapasztalt tulajdonságai - a gyerekek által mindennap használt tárgyak rendeltetése, tulajdonságai; veszélyforrások és baleset megelőzés, segítségnyújtás - tárgykészítés és a tárgykészítéshez kapcsolódó mennyiségi fogalmak; a mennyiségek megállapítása becslés, számlálás, mérés, számítás útján
5-8.	<p>Alkotótevékenység:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Egyszerű tárgyak tervezése, áttervezése és modellezése. - Egyszerű tértervezés és téralakítás különböző eszközökkel. <p>Befogadó tevékenység:</p> <ul style="list-style-type: none"> - A környezettudatosság lehetőségeinek ismerete, elemzése és értelmezése. - Az építészet legfontosabb alátámasztó és terelefedő lehetőségeinek, ill. alaprajzi elrendezéseinek ismerete. - A lakás-, lakókörnyezet-tervezés szempontjainak ismerete, elemzése. 	<ul style="list-style-type: none"> - A tárgyak rendeltetése és használati jellemzői. Tárgyak, szerkezetek, modellek előállítása. A tárgyak és készítésükhöz használt anyagok fizikai és technológiai tulajdonságai. - A kéziszerszámok, eszközök, kisgépek, berendezések rendeltetészerű, balesetmentes használata. - A megfelelő, egészséges és biztonságos munka-környezet jell. A takarékoság, a munka közbeni célszerű rend és tisztaság, a kitaró, körültekintő munkavégzés szerepe a munka hatékonyságában. - Mindennapi tárgyi világunk: nagyipari termelés és egyedi készítés; javítás, felújítás.

A közműveltségi tartalmak összevetésekor fontos szempontnak tartjuk, hogy a 2012-es Nat-ban a közműveltségi elemek nem zárt rendszerként jelennek meg, azok magukban hordozzák az újszerű és részletekre kiterjedő kerettantervi lehetőségeket, ezt példázza a fenti táblázat számos közös objektuma is és egyben megerősíti a jegyzet szerzőjét az elméletek igazolására is.

A törvény a helyi tantervek és azok iskolai gyakorlati alkalmazásuk tekintetében egyaránt fejlesztés-centrikus. A közműveltségi tartalmakkal kiegészített műveltségi területek megfogalmazott céljai között kiemelt hangsúly helyeződik a tevékenykedtetésre (cselekvő részvétel, kísérlet, megfigyelés), a szociális kompetenciák sokirányú fejlesztésére, a közösségi élethez, a munka világába való belépéshez szükséges képességek és ismeretek elsajátítására, az egészséges életmód kialakítására, az aktív részvételre, az öntevékenységre és a kreativitásra, továbbá az informatika és a médiumok alkotó használatára is. Fejlesztési cél a tudás örömeinek, a beleélésnek, a személyes véleményalkotásnak és a társas tanulás különböző formáinak tanulásban betöltött fontos szerepeltetése is.

Tehát a tárgy- és környezetkultúra, valamint tárgyi kultúra, technológiák, termelés azonos tartalmainak szoros párhuzama az alapja a módszertani kiegészítésnek, amely a Kézművesség.

Mivel már nem örököljük természetes nyelvként az anyagismeretet és a formakincset, és a népi tárgyak és technikák lemásolásával sem szerezhethetjük meg az igényes alkotómunkához szükséges tudást, a kézművesség, mint alkotás az

anyagok újrafelfedezésével, megmunkálásával egy újszerű, sokoldalú kísérletezés folyamatává válik.

Ennek a „megújulva alkotásnak” alapja a természet folyamatos megfigyelése, a környezet anyagainak megismerése és gyűjtése, az anyagok, formák, díszítmények és technikai fogások felfedezése, kipróbálása. Az eredmény, a megszerzett tapasztalat anyagismeretet, formai és technikai tudás, amely nyomán felelősséggel nyúlhatunk az értékes alapanyagokhoz. Az elkészült tárgyak a kísérletezések által öltenek egyéni formát, miközben igazodnak a megváltozott életformához, környezethez, és alkotóhoz, eközben betagozódva a ma is élhető tárgykultúrába. A tárgyformálás és díszítés elsődleges eredménye valamilyen működő használati tárgy létrehozása, amely lehet; ajándék, dísz tárgy, vagy játék.

A hallgatók és gyermekek környezetében fellelhető és előállítható használati tárgyak széles választékából; - hangszerkészítés természetes anyagokból (szárduda, kotkodácsoló), bábok, babák(kiszebáb, rongybaba), keresztaszemes hímzés (tűpárna), tojás-írás és íróka, szarvacska készítése és hengerkötése, szövőkeret és vetélőfa készítése és szövés, fűzfavessző gúzskarika - elkapó és korbács, kosárfonás - egy példa érzékeltesse, hogy az ún. életszerű fejlesztést elérendő, több szempontból is érdemes „behatóbb közelségbe kerülni” a Kézművességgel.

Rongybaba (zsákbaba, marokbaba)

3-4. ábra Rongybaba és archímezése (csillag-keresztaszem és száröltés-száj)

Forrás: Saját felvételek

Szükséges alapanyagok és eszközök:

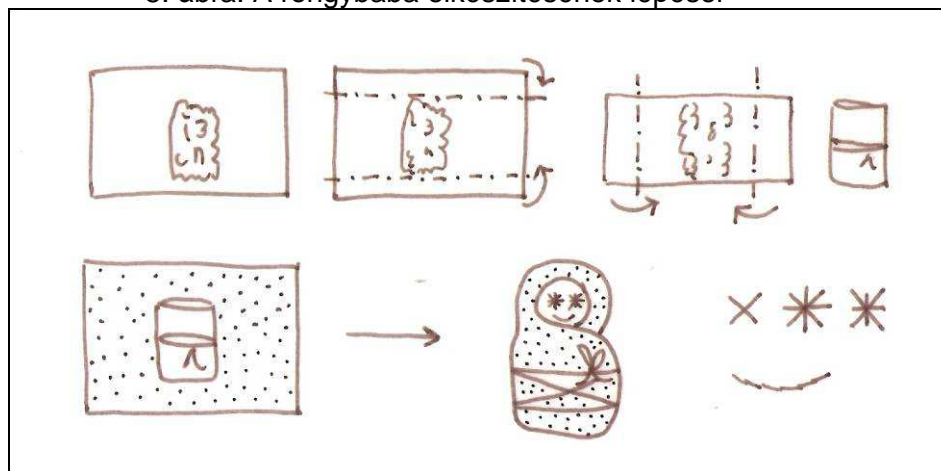
- fehér (rózsaszín) vászon a testhez (kb. 16x16 cm), tarka puha anyag a pólához (kb. 20x18 cm) piros kötöző szál, kb. maroknyi tömőanyag (a test kitömésére),¹ fekete, kék, zöld, barna, vagy barna hímzőfonal, vagy apró gyöngy a szemnek, piros hímzőfonal a szájnak, fehér cérna
- tű, olló, vonalzó

¹ kukorica csutka, fadarab, rongy, gyapjú

Elkészítése:

- a kiszabott fehér vászon közepére helyezük a tömőanyagot, majd alulról/felülről és jobbról/balról is behajtjuk az anyagszéleket úgy, hogy rojtos szél ne látszódjon ki
- a babatestet a közepénél nem túl szorosan (mert összeráncolódik) a fehér cérnával, körbekötözéssel rögzítjük
- a puha, nagyobb vászon közepére helyezük a babatestet és az előzőhöz hasonló módon beborítjuk a babát, de úgy, hogy az arca kilátszódjon
- piros kötöző szállal körbe és keresztet formálva rögzítjük a színes pólyát
- az arcdíszítéshez a fonalszálakat a fej mögött (és pólya között) szúrjuk be, csomóval a végén, ill. az elvarrás is itt történik
- az arcot kereszt szemmel (csillagszem) és piros fonallal, száröltéssel hímezzük

5. ábra. A rongybaba elkészítésének lépései

Háttérismeret a babafélék készítéséhez

Volt, aki a baba fejét úgy alakította ki, hogy egy nagyobb diószemet kötött a csuhéba. A csutkababa feje elhasznált vászonnemű darabjából is készülhetett. A baba arcára ceruzával szemet és száját rajzoltak, az igényesebbek pedig tojásfehérjével vagy csirizzel (vízzel kevert liszttel) kukoricabajuszból haját is ragasztottak neki, sőt egy vagy két ágra be is fontak. A kész babát azután kedvük szerint öltöztették. A városi kislányok a családban vagy közeli szomszédban dolgozó varrók keze alól kikerülő textilhulladékot kapták meg; ebből varrtak kis ruhákat a csutka-, kukorica- és csuhébabák számára. A rongybabáknak is varrtak ruhát, de sokszor csak a kinőtt, használaton kívül maradt csecsemőholmiba, játszani megkapott pólyába öltöztették, különösen tanyahelyen. A legidősebbek egyike-másika máig emlékeznek a rendkívüli alkalomra (pl. nagyszülő halála után) kapott játék babára, amelyikkel szülei le is fényképeztették. A városban lakó iparos gyermekek inkább kaptak bolti kaucsukbabát a rongybaba mellé, és ezeket ők is nagy becsben tartották. A bolti babákkal nem játszottak az árokparton, csak bent a szobában, ha ketten-hárman összejöttek. Az apák deszkalapból barkácsolták a bababútort, a gyermekek pedig keménypapírból is elkészítették ezeket. A kis asztalkákra, ágyakra textilmaradékból, rongyhulladékból fodros terítőt, párnát és takarót is varrtak. Az öltöztethető babák mellett gyakran készítettek ideig-óráig használt emberalakokat különféle termésekből: krumpliból, makkból, gyufaszálakból. A krumpli faragcsálását a szülők

tiltották, hiszen az élelem pazarlását jelentette. A boltban vásárolt kaucsuk- és műanyag- alvóbabák a század második felében már nem voltak elérhetetlenek. A hatvanas-hetvenes évektől egy-egy kislánynak a rokonság ajándékai és a szülők, nagyszülők kényeztetése révén egész gyűjteménye is lehetett a változatos divat- és zsánerbabákból. Megváltoztak a babázási szokások is: a hagyományosan a lányok foglalatosságának számító játékban az utóbbi két-három évtizedben szívesen részt vesznek a fiúk is (Kósa & Szemerkenyi, 2006).

Irodalomjegyzék

Bálványos Huba, & Sánta László (1997). *Vizuális megismerés, kommunikáció*. Budapest: Balassi.

Kósa László, & Szemerkenyi Ágnes (2006). *Apáról fiúra*. Budapest: Holnap.